

הרגשות הנידה בימינו תוצאות מחקר, סטטיסטיקה ופרשנות

פרק א: הקדמה הלכתית
פרק ב: סוגיית ההרגשות בימינו
פרק ג: המציאות הסטטיסטית
פרק ד: גורמים המשפיעים ושאינם משפיעים על ההרגשות
פרק ה: סיכום והשלכות

פרק א: הקדמה הלכתית

הגמרא במסכת נידה (נז, א) אומרת: "אמר שמואל, בדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה - טהורה, שנאמר 'בבשרה' - עד שתרגיש בבשרה". הרגשת הדימום הנה בעלת משמעות מרכזית בהלכות נידה, שכן היא מגדירה אם האשה טמאה מהתורה, או בעלת 'כתם', שאסורה מדברי חכמים בלבד, ובמקרים מסוימים אף תהיה טהורה לגמרי.

רוב הראשונים לא נתנו הגדרה להרגשה זו, כך לדוגמה הרמב"ן (הלכות נידה ד, א) כתב באופן סתמי: "אין האשה מתטמאה מן התורה עד שתרגיש בשעה שהדם יוצא בבשרה". בצורה זו כתבו עוד הרבה ראשונים, כגון רשב"א (תורת הבית, בית ז, תחילת שער ד), ארחות חיים (הלכות נידה ב) וכלבו (סי' פה 'ועוד החמירו') ועוד.

אצל שני ראשונים מצאנו פירוט לגבי הגדרת הרגשה זו:

א. הרמב"ם (איסורי ביאה ה, יז) כתב בהקשר של מי שמצאה דם במי רגליים: "האשה שהשתנה מים ויצא דם עם מי רגליים... הרי זו טהורה, ואפילו הרגיש גופה **ונזדעזעה** אינה חוששת, שהרגשת מי רגליים היא זו, שאין מי רגליים מן החדר, ודם זה דם מכה הוא בחלחולת או בכוליא".

ב. רבי ישראל איסרלן (תרומת הדשן סימן רמו) נשאל על 'אשה שהרגישה בעצמה **שנפתח מקורה** להוציא דם', והשיב שהרגשה זו מחייבת בבדיקה, ואם תמצא מראה טהור - טהורה, ואם לא תמצא כלום - טמאה.

בתקופת רבי יעקב פופרש כ"ץ, בעל ה'שב יעקב' (לפני כשלוש מאות שנה), התעוררה שאלה לגבי הרגשה של 'זיבת דבר לח' בנרתיק. הוא הביא תשובה (בשו"ת שב יעקב סי' לט) של רבי שמואל שאטין כהן בנושא, בה הוא הכריע שהרגשה זו נחשבת להרגשה. בעל השב יעקב עצמו הכריע (שם תשובה מ) שהרגשה זו אינה נחשבת להרגשה.

רבי יחזקאל לנדא, בעל ה'נודע ביהודה', כתב תשובה בה הוא מכריע שזיבת דבר לח נחשבת הרגשה המטמאה את האשה מהתורה (נו"ב קמא יו"ד נה 'ומעתה נוכל', ועולה מדבריו שם שגם הרגשת זיבת דבר לח בנרתיק, לא רק ביציאה מהרחם אל הנרתיק, נחשבת הרגשה)¹.

רבי יעקב מליסא, בעל ה'חוות דעת', הקשה על הנודע ביהודה, ומסקנתו שהרגשת זיבת דבר לח עלולה אמנם לאסור מהתורה, אך רק אם האשה תרגיש בהרגשה זו כבר בצוואר הרחם (ע' חו"ד ביאורים קצ, א).

רבי משה סופר, בעל ה'חתם סופר' הקשה על החשבת הרגשה זו כהרגשה בעל משמעות הלכתית, שכן בתלמוד מבואר שהרגשת יציאת הדם גורמת לאשה להרגשת צער [=כאב], ובזיבת דבר לח אין צער, ולכן הכריע כי הרגשה זו אינה נחשבת להרגשה האוסרת מהתורה (שו"ת חת"ס יו"ד סי' קמה; קנג; קסז; קעא). יחד עם זאת, כתב החתם סופר (בתחילת תשובה קעא) הגדרות נוספות להרגשה: "אלא על כורחך עניין הרגשה הוא הרגשת הגוף והזדעזע באיברים ופתיחת פי המקור, או עקוצה כעין עקוצה מי רגליים המצערים כשהם נעצרים, וכלשון הש"ס לעיל ג עמוד א' ישנה נמי אגב צערא מתערא". בהמשך התשובה החתם סופר מדגיש שההרגשה חייבת להיות בפי המקור, ולא בנרתיק.

גם בדורנו נחלקו האחרונים כמי לפסוק למעשה: דעת הרב משה פיינשטיין (אג"מ יו"ד ח"ד סע' יז, ז), מחבר ספר משמרת הטהרה בשם הרב יוסף שלום אלישיב (חלק א עמ' יז) ופוסקים נוספים שזיבת דבר לח נחשבת להרגשה האוסרת מהתורה, לעומת דעת הרב עובדיה יוסף (טהרת הבית א, ד), הרב יצחק רצאבי (עולת יצחק הל' נידה עמוד רפט) ורבים אחרים שהרגשת זיבת דבר לח אינה נחשבת להרגשה האוסרת מהתורה.

פרק ב: סוגיית ההרגשות בימינו

בסוגיית ההרגשות נולדה מבוכה רבה בדורות האחרונים. רבי שמואל שאטין כהן הנ"ל כתב לפני מעל לשלוש מאות שנה (הובא בשו"ת שב יעקב לט תשובה שניה): "ובאמת גם אני את פי נשים שאננות שאלתי אחר עיקרן דברים האלו, והשיבו: נשים נשים יש, וטבעיות טבעיות יש, לא ראי זו כזו, יש שמרגישים הרגשה גדולה כאילו נופלת דבר מפי מקורה בפתחת פי מקורה, ויש שאינן מרגישות כי אם זאת שזב מהן דבר לח. וגם לאו כל עיתות שוות בהן, לפעמים ע"י הרגשה זו, ולפעמים בהרגשה גדולה מזאת כנ"ל".

1 אמנם, ישנה מחלוקת בפירוש דברי הנו"ב. כאן בחרנו להציג את שיטתו בנפרד משיטת החו"ד, וזאת כדי להציג מגוון רחב יותר של נתונים.

לעומתו, רבי יעקב פופרש, בעל ה'שב יעקב', הציג מציאות שונה (שם תשובה מ): "קשה עלי להבין אותו הרגשה שמוזכר בש"ס ופוסקים שהרגישה שנפתח מקורה, ושאלתי להנשים ואין פותר לי, רק שמרגישים שזב מהן דבר לח". כמוהו כתב בעל מקור חיים - תפארת צבי על השו"ע (ר' שניאור זיסקינד ב"ר צבי הירש גונדרשיים, נפטר בשנת תקס"ג): "וכן שמעתי מנשים צדקניות דרוב נשים ורובא דרובא לא הרגישה ביצא דם מן המקור".

הרב שלמה לוי, במאמרו החשוב 'הרגשות בזמן הזה' ('אסיא' עג-עד, עמודים 128-138) פורס בבהירות את השיטות השונות בפוסקים בהתייחסות ל'נשים שאינן מרגישות'. הרב מציג שלוש גישות:

1. 'נשים מרגישות גם בימינו' - אחרונים הסוברים שגם בימינו נשים מרגישות, ודבר לא השתנה. בקרב סיעה זו יש שטענו שהמדגמים שערכו ה'שב יעקב' והמהרשש"ך אינם אמינים דיים, יש שתלו את הכשל בחוסר הבנתם של הנשים את מושג ההרגשה, ויש שהציעו שההבנה המצמצמת של מושג ההרגשה שנפוצה בפוסקים בימינו אינה נכונה.

2. 'נשים מרגישות אך אינן מודעות לכך' - אחרונים הסוברים שבשל חולשה גופנית או חוסר מודעות נשים אינן מודעות לכך שהן מרגישות. לתפיסה זו יש צורך להגדיר מתי חוששים להרגשה זו, והאם יש להקל בכתמים על בגד צבעוני או דבר שאינו מקבל טומאה.

3. 'המציאות השתנתה, נשים אינן מרגישות בימינו' - אחרונים הסוברים שאכן נשים אינן מסוגלות להרגיש בימינו.

על גישות 2-3 נמנים פוסקים רבים מן הדור האחרון, שכתבו כדבר פשוט שנשים אינן מרגישות בימינו.

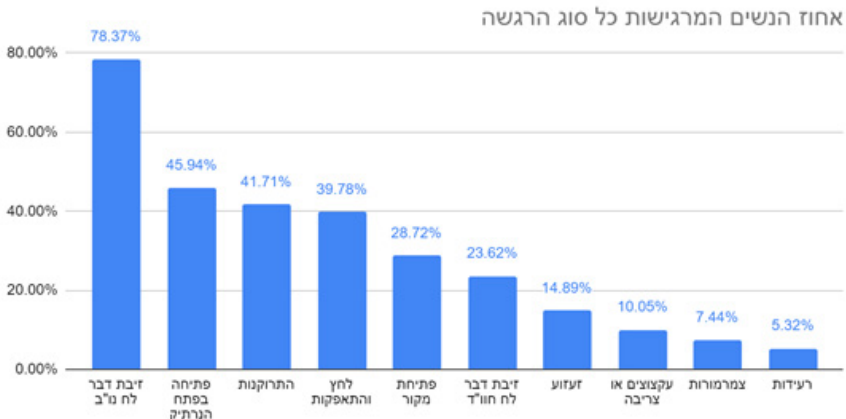
קיים עוד חומר הלכתי רב על הנושא הזה בספרות ההלכה והשו"ת ובמאמרים הלכתיים בני דורנו, אך לצורך הצגת הרקע נסתפק בזה.

כדי לקבל סקירה סטטיסטית על מציאות ההרגשות בימינו, פרסמנו שאלון אינטרנטי מפורט. הודות לשיתוף פעולה נרחב קיבלנו מדגם נכבד של 195 נשים שהגיבו על השאלון. כדי למנוע בלבול הדגשנו היטב שאנו לא מעוניינים בדיווח לגבי תחושות כלליות המלוות את הגעת המחזור המכוננת 'כאבי מחזור', אלא לתחושות שקשורות ישירות לזמן יציאת הדם מהגוף. בעיקר השאלון שאלנו את הנשים האם נכון להגדיר שהן מרגישות הרגשות מסוימות. השאלות נוסחו בשפה מדוברת, כך כדי להבין האם האשה מרגישה הרגשת 'פתיחת מקור' לדוגמא שאלנו האם היא מרגישה 'תחושת פתיחה בצוואר הרחם'; כדי להבין עד כמה נפוצה הרגשת 'זיבת

- דבר לח' שאלנו האם האשה מרגישה 'תחושת נזילה בנרתיק', וכן על זו הדרך². לשאלות על ההרגשות המוכרות בעולם ההלכה הוספנו שאלות על הרגשות שלא מצאנו שאחד הפוסקים תיאר אותן, אך הנשים עצמן תיארו שהן מרגישות אותן; תחושת פתיחה בפתח הנרתיק (לא צוואר הרחם), ותחושת התרוקנות. על מנת להקל על הקורא, איחדנו נתונים אשר הגדרתם ההלכתית שווה לפי דעתנו, כך קיבלנו חמש קטגוריות שונות של הרגשות:
1. 'ההרגשות המוסכמות': תחושת פתיחה בצוואר הרחם, זעזוע, רעידות וצמרמורות.
 2. 'הרגשות חתם סופר': תחושת לחץ והתאפקות, תחושת עקצוץ וצריבה.
 3. 'הרגשת זיבת דבר לח - חוות דעת': תחושת נזילה מצוואר הרחם לנרתיק.
 4. 'הרגשת זיבת דבר לח - נודע ביהודה': תחושת נזילה בנרתיק.
 5. 'הרגשות מסופקות', שלא מצאנו התייחסות אליהן בפוסקים: תחושת פתיחה בפתח הנרתיק, תחושת התרוקנות.

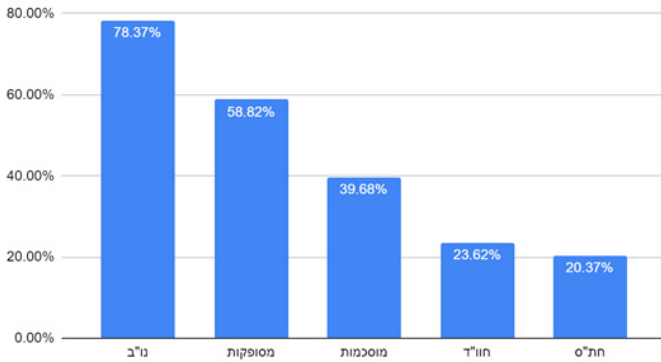
פרק ג: המציאות הסטטיסטית

שאלנו את הנשים לגבי כל סוג הרגשה, והרי הנתונים לפי חלוקות שונות:

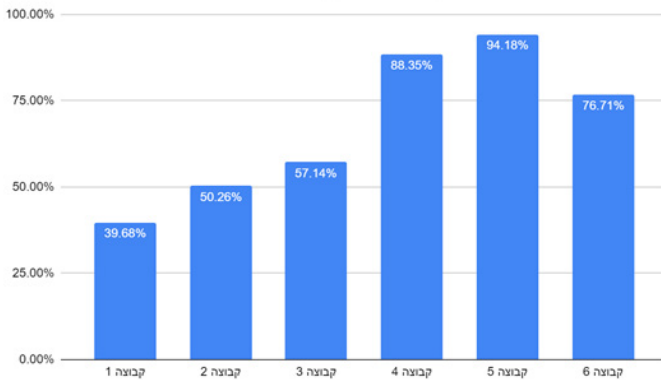

2 בתכנון המחקר הסתייענו בידינו דביר רוס, דוקטורנט למתמטיקה באוניברסיטת אריאל, שיעץ לנו בהיבטים הסטטיסטיים.

אחוז הנשים המרגישות לפי קטגוריות

אחוז הנשים המרגישות באופן מצטבר

מקרא:

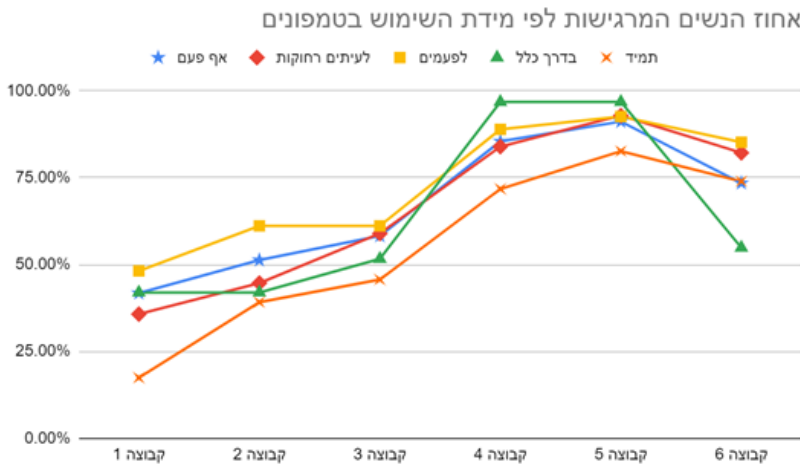
- קבוצה 1 - נשים המרגישות הרגשות מוסכמות בלבד
- קבוצה 2 - נשים המרגישות הרגשות מוסכמות + חת"ס
- קבוצה 3 - נשים המרגישות הרגשות מוסכמות + חת"ס + זיבת דבר לח חוו"ד
- קבוצה 4 - נשים המרגישות הרגשות מוסכמות + חת"ס + זיבת דבר לח חוו"ד + זיבת דבר לח נו"ב
- קבוצה 5 - נשים המרגישות הרגשות מוסכמות + חת"ס + זיבת דבר לח חוו"ד + נו"ב + מסופקות
- קבוצה 6 - נשים המרגישות הרגשות מוסכמות + חת"ס + מסופקות

כדי להבין היטב את המקרא חשוב לשים לב לכך שקבוצה 6 אינה חלק מהמגמה המצטברת של הקבוצות שלפניה. קבוצה זו נועדה לתת מקום לפסיקה שלא מקבלת את הרגשת זיבת דבר לח כהרגשה, אך מתייחסת להרגשות מסופקות.

פרק ד: גורמים המשפיעים ושאינם משפיעים על ההרגשות

לפני עריכת המחקר הייתה לנו השערה שמאפיינים שונים, כגון כמות שעות שינה, הקפדה על תזונה ותעסוקה בהיקף משרה מסוים ישפיעו בצורה ניכרת על אחוז הנשים המרגישות. כדי לברר השערה זו שאלנו את הנשים שאלות שונות על אורח חייהן, ובעזרת תגובותיהן ניתחנו את השפעת הגורמים השונים על ההרגשות השונות.

אמנם, למעשה, ברוב המאפיינים לא נראה קשר ברור להרגשות. כך, לדוגמא, נראים הנתונים לגבי השפעת שימוש בטמפון על ההרגשה:

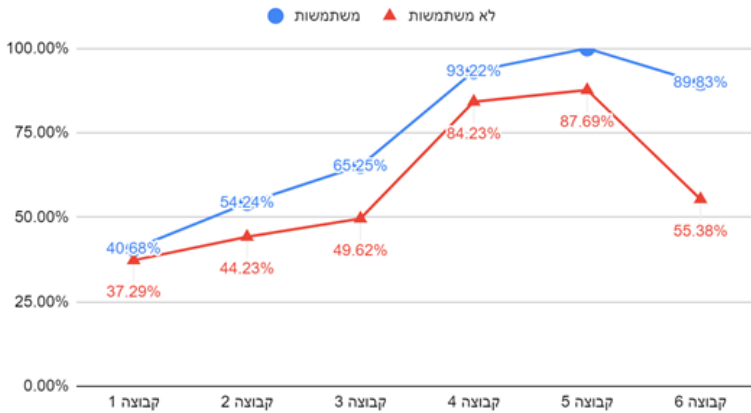

הגרף, כפי שניתן לראות, מבטא מידה רבה של חוסר סדר ואקראיות סטטיסטית, ולא מאפשר להצביע על מגמה ברורה.

אקראיות דומה מצאנו בנתונים לגבי השפעת מספר שעות שינה, הקפדה על תזונה והיקף משרה. בכל אלה לא מצאנו עדות סטטיסטית להשפעה כלשהי, אמנם ייתכן שמדגם רחב יותר היה מוצא קשרים שכאלה.

לעומת זאת, ישנם מאפיינים שדווקא הראו השפעה ברורה. שאלנו את הנשים האם הן משתמשות ב'שיטת מודעות לפוריות'. קיבלנו מדגם מכובד של 59 נשים מתוך הנ"ל המשתמשות בשיטות כאלו. התוצאות מראות על קשר ברור:

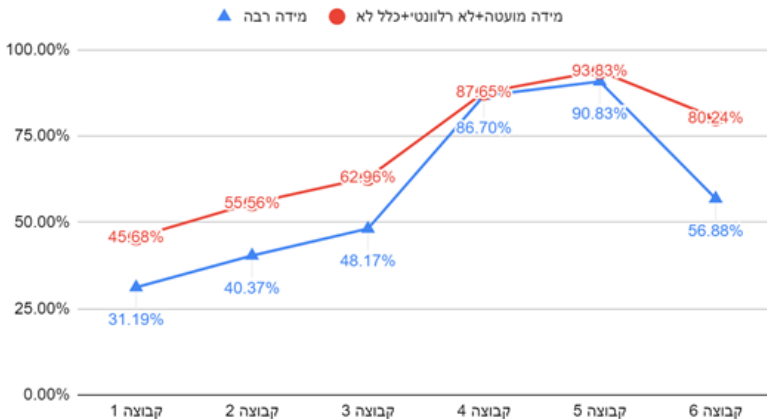
אחוז הנשים המרגישות לפי מידת השימוש בשיטות מודעות לפוריות

קל להבין את מהות ההשפעה; ככל שנשים יותר מודעות לתהליכים העוברים עליהן - הן מרגישות את הדימום הוויסתי באחוז גבוה יותר באופן משמעותי, עד כדי נתון מיוחד של 100% המרגישות הרגשה כלשהי.

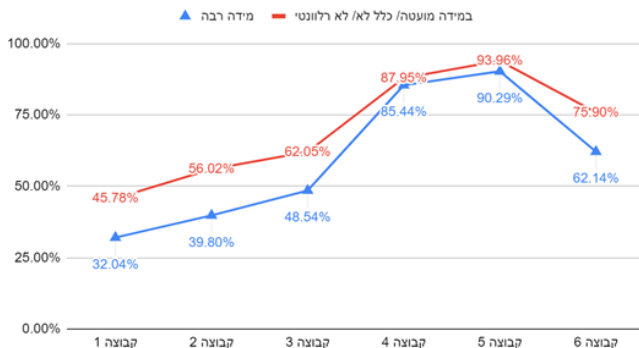
בדקנו גם האם קיימת השפעה לשמירה על טהרת המשפחה על נפוצות ההרגשות:

אחוז הנשים המרגישות לפי מידת השמירה על טהרת המשפחה

נתונים דומים נמצאו גם לגבי השפעת לימוד ההלכות (במסגרת הדרכת כלות) על ההרגשה:

אחוז הנשים המרגישות לפי מידת לימוד הלכות נידה, כלומר, הדרכת כלות

הנתונים מדברים בעד עצמם: נשים השומרות על טהרת המשפחה ברמה גבוהה ולמדו ברצינות הלכות נידה לקראת החתונה (במסגרת הדרכת כלות) מרגישות פחות. נתון מפתיע זה מוביל אותנו להשערה שהתפיסה ש'נשים לא מרגישות בימינו', שנלמדת בדרך כלל כחלק מלימוד הלכות נידה לקראת חתונה, היא עצמה גורמת לנשים רבות 'לא להרגיש'. כלומר, נשים שלומדות שאין כיום הרגשות מייחסות פחות חשיבות להרגשות שלהן, לא עוקבות אחריהן, וממילא פחות מודעות אליהן. עדות להשערה זו מצאנו בתגובות לשאלה: "האם ידועה לך המשמעות ההלכתית של הרגשות בדימום הוויסתי? אם כן, פרטי את הידוע לך". תגובה אופיינית מאישה שהשיבה שמרגישה זיבת דבר לח (נו"ב) ומספר הרגשות מסופקות: "אם אישה מרגישה בגופה תחושה מיוחדת בתחילת המחזור אז תחושה זאת אוסרת אותה, אבל מדובר בתופעה שכמעט לא קיימת היום". תגובה אחרת מאישה שהשיבה שהיא מרגישה זיבת דבר לח בצוואר הרחם: "ידוע שהיום אין באמת את התחושה של דימום וסתי כמו שהיה בעבר..." או התשובה: "כן אבל ידוע לי שכרגע אין דבר כזה כי ההרגשה היא לא אותה הרגשה היום" - מאישה שהשיבה שמרגישה תחושת פתיחה בצוואר הרחם ('פתיחת מקור!'). וכן: "מה שידוע לי ומה שמדריכת הכלות אמרה לי זה שכיום אין מציאות כזאת כמו שכתוב בתורה הרגשה. בקיצור ההרגשה שקיימת כיום היא לא ההרגשה שכתובה בתורה, ואין כמעט אישה שיכולה להעיד על הרגשה כזאת. הרבה פעמים יש את אותה הרגשה בלי קשר למחזור, הפרשות ושינויים הורמונליים וכד'" - מאישה שהשיבה שהיא מרגישה הרגשות חתם סופר. מכאן אפשר להגיע למסקנה המדהימה, שיתכן שבימינו גם נשים שמרגישות הרגשות האוסרות אותן מהתורה מסבירות לעצמן שהרגשתן אינה 'הרגשה הלכתית'!

איננו מתייחסים לניתוח זה כהסבר היחיד לתוצאות, וניתן לומר שנתון זה תלוי בגורמים סיבתיים אחרים שאינם ידועים לנו.

פרק ה: סיכום והשלכות

למעשה, הנתונים העולים מן המחקר אינם אלא סיוע לגישה הראשונה שהוצגה בפרק ב, גישתם של בעל ערוך השולחן, הגרמ"פ באג"מ, בעל ציץ אליעזר ועוד, 'כיהודה ועוד לקרא'. נמצא שעשרות אחוזים מן הנשים מרגישות הרגשות מוסכמות, ועוד עשרות אחוזים מהן מרגישות הרגשות שנויות במחלוקת שאחרונים רבים החמירו בהן. הקבוצה הלא מבוטלת של הנשים שבכל זאת לא מרגישות כלל ככל הנראה שייכות לתיאור המציאות של הגישה השניה: הן מרגישות - אך לא מודעות לכך. בקשר לקבוצה זו נראה שיש צורך בדיון רחב בין הפוסקים: כמעט בלתי אפשרי לומר שהן לא טמאות לעולם, וצריך עיון האם יש אפשרות לטהר כתמיהן על סמך ההנחה שמן הסתם באו בלי הרגשה. לא באנו להכריע הלכה או לדון באופן למדני בסוגיות ולהציע הבנה חדשה, אלא להציע את הנתונים בפני הפוסקים והציבור הרחב. ובכל זאת לא נוכל להימנע מלומר, שאם כנים דברינו:

1. על נשים להקפיד לשים לב להרגשות שמתלוות לדימומים, וללמוד היטב אילו הרגשות הן מרגישות ומתי, ואולי עוד טרם שישאאו. בדומה למה שכתב הרב מרדכי אליהו זצ"ל (דרכי טהרה, פרק א' מהי הרגשה): "קשה להגדיר הרגשה זו, וכל אשה מכירה בעצמה איזוהי הרגשתה בשעת יציאת הדם. אשה שאינה יודעת מהי הרגשתה תקפיד לבדוק את עצמה עם כל הרגשה שיכולה להיות ההרגשה האוסרת, עד שיוודע לה מהי הרגשתה. וחשובה ידיעה זו כדי שתדע האשה מהו כתם ומהו דם".

2. כיון שרבות מן הנשים אכן מרגישות לעיתים, ייתכן שעל מורי ההוראה בתחום המראות והכתמים להקדים לשאול נשים האם הן 'הרגישו', בטרם יפסקו להקל במראות שאינם טמאים על פי גזירת כתמים.

3. ייתכן שהפוסקים צריכים לשקול להחיל את הדינים המקוריים של הרגשות על הדימומים, עבור הנשים שמרגישות באופן מלא. כלומר, דם שבא בהרגשה הוא טמא מן התורה גם אם מדובר בכמות מזערית, ודם שבא שלא בהרגשה הוא טהור אף אם מדובר בדם רב. ומאידך, יש לבחון ביתר שאת מתי יש להחיל את החשש 'הרגישה ולא אדעתא', על הנשים ש'אינן מרגישות'.

ואחר כל זאת אנו מוכרחים לומר שהמחקר לא נערך באופן מושלם ואקדמי, ועל כן למרות התמונה הברורה שהוא מציג אין מנוס מלערוך מחקרים נוספים שיבררו באופן יותר מבורר ואמפירי את מציאות ימינו. ואם נזכה במאמר זה לעורר דיון בין פוסקי ההלכה, ולהוביל לביירוים משמעותיים בנושא נכבד זה - והיה זה שכרנו.